

УДК: 53 (07 535)

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ І ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В УМОВАХ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

Микола САДОВИЙ (Кіровоград)

Нині загальноосвітні школи на роздоріжжі у напрямках розвитку. Це пов'язано насамперед з відсутністю наступності в освітній політиці.

Маємо здебільшого декларування нової освітньої парадигми навчання природничого циклу дисциплін. Із запровадженням класно-

урочної системи навчання основне завдання школи було надати учням необхідної суми знань, яка забезпечує здобуття бажаної для учня спеціальності. Необхідність тієї чи іншої спеціальності викликала соціальним замовленням суспільства. У минулому столітті у нашій державі до вищих навчальних закладів вступали 33-35% випускників середніх шкіл, ще 20% – навчалися у технікумах, а решта – поповнювали систему професійно-технічних училищ, курсів, або безпосередньо йшли на виробництво. Така ж пропорція задовольняла соціально-економічні умови держави.

Запровадження науково-технічного прогресу у виробництво в 70-і роки минулого століття, особливо у Західній Європі, Китаї, Японії привело до поступової зміни парадигми навчання. Сутність її полягає у наступному:

- швидке запровадження у виробництво найновіших досягнень науки потребує нового типу фахівця, який би ще у школі навчився перетворювати набуті знання, відразу після їх вивчення, у безпосередню виробничу силу. В цьому випадку внутрішня мотивація навчання учнів є визначальною, бо діти зараз не бажають навчатись не тільки у нас, а й в інших країнах;

- нині спеціальності змінюються за період трудової діяльності одного покоління людей 3-4 рази. Це викликає зміну спеціальності чи її значне удосконалення, а відповідно вимогу життя навчатись протягом всього життя, щоб нормально жити.

Ці дві причини викликали як виникнення, так і розвиток нової парадигми освіти, яка полягає у виборі освітнього простору і у запровадженні таких методів, прийомів, засобів навчання, які забезпечать вказані вимоги суспільства. Вона передбачає формування майбутнього учителя який ще у вузі повинен:

- визначитись, яка школа потрібна суспільству – середня загальноосвітня, яка дає істинно ґрунтовну середню освіту з усіх навчальних предметів, чи вузько спрямована профільна школа американсько-англійського типу;

- досягнення високої якості знань засобами перетворення знань у безпосередню виробничу силу (участь у конкурсах, змаганнях за гранти, відшукування ефективних варіантів облаштування життя тощо);

- виховання в учнів мотивованої необхідності навчатись протягом всього життя. Ці завдання вимагають своєчасної і оперативної інформації, насамперед, про новітні знання, знаневі конкурси, змагання тощо. На наш погляд один з шляхів досягнення результату можливе через реалізацію усвідомленого запровадження ІКТ у навчально-виховний процес.

Виходячи з цих вимог можна формувати свою педагогічну діяльність і обирати певне спрямування діяльності школи. Слід майбутнім учителям усвідомити, що без трудового виховання учнів протягом їх навчання в школі свідомого вибору ними їх майбутньої професії неможливе. Батьки не завжди вірно обирають професії своїм дітям.

Зараз спостерігається явне скорочення кількості годин на вивчення математики, фізики, хімії, біології в старших класах загальноосвітніх шкіл. На трудове навчання ще менше навчальних годин. Перехід на 12 річну, а потім повернення до 11 річної практично не змінює змістову частину курсів природничих наук. Маємо суперечність, коли вимоги нової парадигми навчальні програми і зміст нових підручників не враховують. Наукового оновлення змісту природничо-математичних дисциплін не спостерігається. Відкриття зроблені в різних галузях науки та їх запровадження у народне господарство не знаходять відображення у змісті існуючих шкільних предметів. І це під час зростання обсягу знань і вмінь, які вимагає від випускника нова парадигма освіти. Після завершення школи випускник повинен не тільки володіти знаннями з класичних фундаментальних теорій, а й бути озброєними новітніми знаннями, бути готовими сприймати сучасний рівень розвитку і досягнень суспільства в усіх галузях і бути психологічно готовим практично їх використовувати. Науково-технічний прогрес, інтенсивний розвиток сучасних інформаційних технологій та процесів, інтеграція в європейський освітній простір ставить перед системою освіти України якісно нові завдання, характер і кінцевий результат яких визначають вимоги до підготовки випускників, формування в них адаптивного інформаційно-технологічного світогляду до адекватного реагування на зміни в суспільстві, освіти і науці.

Отже, в сучасних умовах майбутній учитель повинен не лише надавати учням міцні теоретичні знання з усіх дисциплін, а й передати йому певний виробничий досвід, розвинути в них творче прикладне мислення, працьовитість й усвідомлення, що людина створена природою, щоб працювати. А цьому провідна роль належить насамперед трудовому вихованню.

Питаннями формування майбутніх організаторів трудового виховання школярів та профорієнтаційної роботи з учнями займалися відомі дослідники Н.П.Волкова, П.Р.Птутов, Д.О.Сметаніна, А.В.Луначарський, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, І.Г.Ткаченко, М.М.Фіцула, К.Д.Ушинський, М.М.Ставчанський Н.В.Савін. Їх досвід нині не затребуваний.

В умовах ринкової економіки, коли від людини вимагається надійна, якісна і відповідальна праця, трудове виховання учнів набуває особливого значення. Не випадково у більшості країн світу трудова підготовка учнів стає невід'ємною складовою навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах.

Трудова складова в українському вихованні молоді з давніх-давен виступала як досить суттєва педагогічна тенденція. Наш народ завжди вважав працю, трудову діяльність першоосновою буття людини, нації. Трудове виховання дітей здійснювалося шляхом створення умов, які сприяли ранньому залученню дітей до справжньої продуктивної праці, формуванню особистості трудівника, господаря.

Директор Павлишської школи В.Сухомлинський, Богданівської школи Ткаченко І.Г. є і нині представниками новітньої педагогічної думки, бачили в праці велику перетворювальну силу, яка забезпечує прогресивний розвиток як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема. У Павлишській школі правилом було, щоб кожен школяр зорав свою ниву, виростив на ній свій колос, побачив сам себе у своїй праці. У Богданівці і нині є за правило виховання дбайливого господаря, який невтомною працею вирощує хліб, звеличує землю, працьовитість, – традиція українського народу.

Праця учня, включена до системи освіти, є умовою всебічного розвитку особистості, дієвим фактором його громадського становлення, засобом підготовки до життя. І вони неабияку увагу приділяли формуванню в учителів готовності до такого виховання, яке спрямоване на формування системи якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності. Предметом такого виховання в них виступає компетентність вихованця. Вони були послідовниками видатного педагога К.Д.Ушинського, який наголошував, що саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя. Про велику роль трудового виховання у житті суспільства і особистості К.Д.Ушинський писав: «Якби люди винайшли філософський камінь, то біда була б невелика: золото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком заміняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство» [1].

Узагальнення набутого приводить до виокремлення основних завдань щодо формування у майбутніх учителів сутності

трудового виховання школярів під час викладання різних навчальних предметів:

- психологічна підготовка особистості до праці;
- прищеплення виконавчої дисципліни, свідомого підпорядкування вимогам професійної діяльності;
- підняття престижу праці;
- практична підготовка до праці;
- підготовка до свідомого вибору професії.

Трудове виховання в сучасній школі – це педагогічна діяльність спрямована на формування в учнів насамперед готовності до праці в умовах ринку. Формування готовності до утвердження себе як особистості в сучасних умовах розвитку суспільства мало вивчене, не досліджена його трансформація. Ще менш досліджено поняття готовності учнів до їх становлення на ринку праці, реалізації себе в професійній діяльності. Продовжуючи реалізацію надбань корифеїв педагогічної ниви поняття готовність до професійної діяльності розглядається науковцями Н.Кічук, Л.Кондрашовою, А.Ліненко, О.Морозом, О.Пехотою, В.Сластьоніним, Г.Троцько як складне соціально-педагогічне явище, що містить у собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, які забезпечують успішність реалізації професійно-педагогічних функцій. Професійна готовність як якісне новоутворення формується тільки у процесі певної діяльності.

Майбутні учителі повинні самі усвідомити, що готовність учнів до праці в сучасних умовах розвитку економіки і суспільства в цілому передбачає:

1. Розвиток в учнів широкого діапазону індивідуальних і соціальних мотивів трудової діяльності (моральних, матеріальних, пізнавальних, естетичних); мотивів результативного і процесуального плану діяльності.

2. Допомогу педагога у визначенні учнем суб'єктивних цілей праці, що відповідають мотивам його діяльності і особистим можливостям.

3. Формування у школярів умінь враховувати умови праці, необхідні для успішного досягнення визначених цілей: зовнішні (особливості навколишнього середовища) і внутрішні (наявність знань, умінь і навичок, трудового досвіду, здібностей тощо).

4. Педагогічну підтримку у найповнішому прояві власного «Я» (самореалізації).

5. Спеціальне навчання самоконтролю, самооцінки і самокорекції власної трудової діяльності.

За формування готовності учнів до професійної діяльності важливу роль відіграє така складова системи трудового виховання як трудове навчання, що здійснюється від першого класу до закінчення школи. Його зміст визначається навчальною програмою з трудового навчання для кожного класу.

Нині школи орієнтовані на декілька етапів підготовки учнів до праці.

На першому етапі (початкові класи) на уроках праці, які нерідко об'єднуються з уроками образотворчого мистецтва і стають уроками художньої праці, учні набувають елементарних навичок роботи з папером, картоном, пластиліном, природними матеріалами. Вони беруть участь у вирощуванні сільськогосподарських рослин на пришкольній ділянці, доглядають домашніх тварин, квіти, ремонтують наочні посібники, виготовляють корисні речі, подарунки й іграшки для підшефного дитячого садка. Така посильна суспільне корисна праця закладає основи любові до праці, вміння й бажання працювати власними руками, сприяє розвитку інтересів і захоплень, організації корисних занять у вільний час.

На другому етапі (5-9 класи), спираючись на набутий у початкових класах досвід, учні здобувають знання, вміння і навички з обробки металу, дерева, основ електротехніки, металознавства, графічної грамоти. У міських школах вони вивчають технічну і обслуговуючу працю, а в сільських – сільськогосподарську, обслуговуючу й технічну.

На третьому етапі (10-11 класи) трудове навчання має професійно орієнтований характер. Програми трудового навчання старшокласників передбачають оволодіння багатьма професіями. Профілі трудової підготовки визначають на місці, з урахуванням потреб народного господарства і наявної навчально-технічної та виробничої бази.

Старша школа має за мету оволодіння уміннями і навичками з наймасовіших професій, які здобувають безпосередньо на виробництві, з урахуванням потреб регіону, наявної навчально-технічної та виробничої бази. На цьому етапі важливо знайомити учнів з основами економічних теорій, підприємницької діяльності, законодавства з питань підприємства, фінанси-во-кредитних операцій, психолого-педагогічними засадами управління.

Але вибір професії – один з головних визначальних принципів у житті людини. Це, вибір по суті, вибір життєвого шляху, вибір долі. Від нього бага-то залежить, наскільки людина зможе реалізувати себе у різних сферах життєдіяльності, якими будуть її власні здобутки та віддача суспільству. Тому вибір професії є

точка, схрещування інтереси особистості і суспільства.

Зважаючи на це, профорієнтаційна робота в школі має враховувати з одного боку, природні здібності та схильності людини, з іншого – тенденції розвитку суспільства, господарсько-економічної системи, які потребують професійно мобільних кадрів, здатних організовувати і розвивати свою справу, до конкурентної боротьби за робоче місце, до розвитку своєї кваліфікації, а за потреби і до перекваліфікації.

Свідомий вибір професії передбачає якомога ширшу обізнаність учня про професії, їх особливості, здатність співставляти свої можливості з професійними вимогами, враховувати потреби суспільства в кадрах певних спеціальностей.

Відомо, що профорієнтаційна робота в школі є тривалим, з кожним роком все складнішим процесом, що передбачає такі головні аспекти (етапи):

1. Професійне інформування – психолого-педагогічна система формування обізнаності щодо особливостей професій, потреби суспільства в них, а також профорієнтаційні позиції, зорієнтованості особистості на вільне та свідоме професійне самовизначення.

2. Професійна діагностика – система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей.

3. Професійна консультація – надання особистості на основі вивчення її професійно значущих властивостей і якостей, допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів професійного самовизначення.

4. Професійний відбір – допомога учневі у виборі конкретної професії на основі його загальних і спеціальних здібностей, інтересів, перспективних умов професійної підготовки і працевлаштування.

5. Професійна адаптація – допомога молодій людині всебічно пізнавати майбутнє, його професійне становище. Актуальна вона на стадії освоєння професії.

Виходячи з цього формування майбутнього учителя-предметника має проходити через усвідомлення сутності і важливості профорієнтаційної роботи і потребує творчого підходу, врахування індивідуальних особливостей, потреб учнів, які свій професійний вибір здійснюють самостійно, під впливом батьків, друзів, знайомих, завдяки цілеспрямованій роботі школи, спеціальних закладів, установ та організацій, зацікавлених у нових працівниках. Трудове і початкове професійне навчання не визначають однозначно професійного спрямування юнаків і дівчат. Вони

мають загальноосвітній, загальнорозвиваючий і політехнічний характер. Набутий учнями початковий практичний виробничий досвід допомагає їм краще зрозуміти свої здібності, нахили, інтереси й остаточно визначитись у виборі професії.

На всіх етапах трудового навчання вирішуються завдання трудового виховання: учнів озброюють технічними та сільськогосподарськими знаннями, у них формуються трудові вміння і навички, здійснюється психологічна та практична підготовка до праці й вибору професії.

Робота школярів у шкільних майстернях, на навчально-дослідних ділянках сприяє усвідомленню ними суспільної користі й виробничої значущості праці. Розмаїття видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їх різнобічні задатки, нахили, інтереси, створити умови для вибору майбутньої професії. В організації трудового навчання вагома роль належить особистому прикладу вчителя праці, його майстерності та культурі праці. Але такий етап українська школа уже проходила протягом першої половини ХХ ст. Тоді ж було зроблено висновки, що профорієнтацією та істинно трудовим вихованням найбільш доцільно займатись у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах. З кінця 50-х років формувалася науково-практичний центр організації такого виховання на новітній базі, професійно у Гайвороні Кіровоградської області. Майже 20 років апробацій і повне визнання не лише у нашій країні, а й Японії, Китаї, Німеччині, Канаді тощо.

В кінці ХХ-о століття питання трудового виховання було віднесено до другорядних. Проте останні роки показали про хибність такої думки. Поступово педагогічна думка повертає добротню перевірене практикою.

В Кіровоградській області одним з осередків, де з учнями працюють на майбутнє є збережений педагогічним колективом Гайворонський міжшкільний навчально-виробничий комбінат, який у вересні відзначив 50 років з дня свого заснування. Науковці з України, країн СНД та гості з інших держав провели науково-практичну конференцію, де відтворили педагогічні етапи становлення наукової школи трудового виховання. Спочатку, у 1961 році, Михайлом Михайловичем Ставчанським була створена міжшкільна майстерня, а вже у 1973 році рішенням місцевої влади на базі міжшкільних майстерень був створений міжшкільний навчально-виробничий комбінат, в якому навчались учні з 20 шкіл району. Згодом на базі комбінату учні мали змогу отримати одну з 15 професій, яких потребувало суспільство. Основою навчально-

виховного процесу в Гайворонському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті було і залишається трудове виховання спрямоване на розвиток всебічно розвиненої, творчої працюючої особистості фахівця з багатьох спеціальностей.

Молодь, яка пройшла етап свого професійного становлення в комбінаті знайшла своє гідне місце на ринку праці. Повернулись до факту, що діяльність комбінату отримала визнання на найвищому рівні, досвід був схвалений Міністерствами освіти СРСР та УРСР, узагальнений світовою педагогічною наукою.

Сучасні умови становлення української держави не можна назвати легкими для освіти, і навіть за таких умов працівникам збережених міжшкільних навчально-виробничих комбінатів вдається плідно працювати та творчо реалізовувати свої надбання. Це підтверджують фермерські та колективні сільськогосподарські та промислові виробники. По це також говорилося на Всеукраїнській науково-практичній конференції присвяченій проблемам трудового навчання учнівської молоді та науково-практичний семінар на тему «Шляхи удосконалення трудового виховання та профільного навчання учнівської молоді в сучасних умовах роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів», що відбулася 29 вересня 2011 року на базі Гайворонського міжшкільного навчально-виробничого комбінату в Кіровоградській області.

Згідно Програми розвитку Гайворонського району Кіровоградської області на 2011-2015 роки (затвердженій рішенням Гайворонської районної ради від 4 березня 2011 року № 32) в рамках обласної програми «Центральний регіон – 2015» у напрямку оптимізації мережі, зміцнення матеріально-технічної бази установ соціальної сфери в галузі освіти визначено створення Гайворонського освітнього округу з центром у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті та п'яти опорних навчальних закладів (навчально-виховний комплекс «Гайворонська гімназія-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №5», загальноосвітні школи І-ІІІ ступенів №1 м.Гайворона, сіл Солгутове, Хашувате, селище. Завалля) у 2011-2012 роках. Маємо новий тип організації навчання та виховання молоді, а для цього необхідно формувати майбутнього учителя, здатного працювати у таких комбінатах та школах, учні яких навчаються і у комбінатах. Це є назрілою педагогічною проблемою.

Перспективи реалізації вироблених конференцією рекомендацій та програми розвитку, зокрема регіону покаже час. Беззаперечним залишається те, що головним у

становленні готової до життя молодой людини є цілеспрямований і свідомий вибір нею майбутньої професії. Визначальним у цьому є трудове виховання та профорієнтаційна робота, які в умовах нової парадигми освіти зазнають певних змін і доповнень й залишаються тим вектором, що вказує молоді шлях у майбутнє. Саме це є виголошеним лозунгом працівників Гайворонського міжшкільного навчально-виробничого комбінату Кіровоградської області, які протягом вже п'ятдесяти років дають юнакам і дівчатам путівку в доросле життя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ушинський К.Д. Праця в її психічному й виховному значенні / К.Д.Ушинський // Вибр. пед. твори: у 2 т. – К., 1983. – Т. 1. – С. 106.

2. Фіцула М.М. Педагогіка: [навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти] / Фіцула М.М. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1997. – 192 с.

3. Ягупов В.В. Педагогіка: [навч. посіб.] / Ягупов В.В. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Садовий Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, президент Всеукраїнської асоціації працівників професійно-технічної освіти України.

Коло наукових інтересів: трудове виховання та профорієнтація молоді